

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ І ЇЇ ПРОБЛЕМИ

© 2017 ТОКАРСЬКИЙ Т. Б.

УДК 330.342.146

Токарський Т. Б.

Трансформації соціальної політики в Україні і її проблеми

Статтю присвячено передісторії трансформаційних процесів українського суспільства на засадах стратегії економічного та соціального розвитку України в площині європейського вибору 2002–2011 рр. і далі в наступні кризові роки. Зосереджено увагу на планах наближення держави до норм і стандартів розвинутої демократії та наявних поразках у громадянському суспільстві, пов'язаних із високим рівнем корупційності, порушенням соціальної безпеки, прав і свобод людини і громадянина та ін. Окреслені найбільш актуальні на нинішній час проблеми трансформації соціальної політики, зокрема, змін пенсійної програми, програми соціальних пільг. Особливу увагу приділено економічним підходам і концепціям проблем соціальної політики, формулювання яких переважно ґрунтується на виокремленні специфічних ознак поведінки у сфері зайнятості та безробіття на фоні ринкових механізмів розвитку економіки та розбудови суспільства, а також формування механізмів соціального захисту населення.

Ключові слова: трансформаційні процеси, соціальна політика, стратегія економічного та соціального розвитку, норми та стандарти розвинутої демократії, корупційність, соціальна безпека, соціальні пільги.

Бібл.: 9.

Токарський Тарас Богданович – кандидат економічних наук, докторант, Національний інститут стратегічних досліджень (вул. Пирогова, 7а, Київ, 01030, Україна)

E-mail: tt.adaptaion@gmail.com

УДК 330.342.146

UDC 330.342.146

Токарский Т. Б. Трансформации социальной политики в Украине и ее проблемы

Tokarskyi T. B. Transformations of the Social Policy in Ukraine and its Problems

Статья посвящена предыстории трансформационных процессов украинского общества на основе стратегии экономического и социального развития Украины в плоскости европейского выбора 2002–2011 гг. и дальше в следующие кризисные годы. Внимание сосредоточено на планах приближения государства к нормам и стандартам развитой демократии и имеющимся поражениям в гражданском обществе, связанных с высоким уровнем коррупционности, нарушением социальной безопасности, прав и свобод человека и гражданина и др. Отдельное внимание посвящено экономическим подходам и концепциям проблем социальной политики, а также формированию механизмов социальной защиты населения. Обозначены наиболее актуальные на сегодняшний день проблемы трансформации социальной политики, в частности, изменений пенсионной программы, программы социальных льгот.

Ключевые слова: трансформационные процессы, социальная политика, стратегия экономического и социального развития, нормы и стандарты развитой демократии, коррупционность, социальная безопасность, социальные льготы.

Библ.: 9.

Токарский Тарас Богданович – кандидат экономических наук, докторант, Национальный институт стратегических исследований (ул. Пирогова, 7а, Киев, 01030, Украина)

E-mail: tt.adaptaion@gmail.com

The article is dedicated to the background of the transformative processes of the Ukrainian society on the basis of the pro-European strategy for economic and social development of Ukraine in 2002–2011 and further in the subsequent crisis years. The focus is made on the plans regarding the approximation of the state to the norms and standards of developed democracy, as well as on the observed in the civil society failures related to the high level of corruption, violation of social security standards, human and civil rights and freedoms, etc. A special attention is paid to economic approaches and the concepts of social policy as well as the formation of mechanisms for social protection of the population. There highlighted the most critical problems of the transformation of the social policy, in particular, changes in the pension plan and social benefit program.

Keywords: transformative processes, social policy, strategy for economic and social development, norms and standards of developed democracy, corruption, social security, social benefits.

Bibl.: 9.

Tokarskyi Taras B. – Candidate of Sciences (Economics), Candidate on Doctor Degree, The National Institute for Strategic Studies (7a Pyrohova Str., Kyiv, 01030, Ukraine)

E-mail: tt.adaptaion@gmail.com

Постановка проблеми. Для українського суспільства надзвичайно актуальним було втілення у життя концептуальних засад стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002–2011 роки «Європейський вибір». Європейський вибір України насамперед передбачав створення умов для реалізації соціального потенціалу людини, наближення нашої країни до норм і стандартів роз-

винутої демократії, громадянського суспільства, соціально орієнтованого ринкового господарства, соціальної безпеки, прав і свобод людини, підвищення добробуту, втілення в життя принципу соціальної справедливості, формування високого рівня соціальної та правової культури. Програма «Європейський вибір» покликана була відігравати важливу та конструктивну роль в українському суспільстві, сприяти

його політичній, соціальній консолідації, сталому людському розвитку, інтенсифікації євроінтеграційного процесу, суспільному прогресу нашої держави.

Інтеграція України до Європейського Союзу передбачає проведення активної соціальної політики, що має на меті соціальний розвиток суспільства, його соціальної сфери, досягнення європейських соціальних стандартів такого соціального середовища, яке б гарантувало реалізацію соціальних прав для всього населення країни.

Стан дослідження. У дослідженнях науковців і вступних фахівців-практиків чимало уваги приділяється європейському вибору України, необхідності її інтеграції в європейську економіку як важливому чиннику її майбутнього стратегічного розвитку в інтересах народу (А. Гальчинський, К. Лефор, Ю. Габермас, М. Вебер, Т. Ганслі, Б. Нільсон та ін.). У Спільній стратегії ЄС щодо України підкреслюється, що «правовою основою взаємовідносин між ЄС і Україною є Угода про партнерство та співробітництво. Повна імплементація цієї Угоди є передумовою для успішної інтеграції України в європейську економіку, що також допоможе довести її європейську ідентичність».

Виклад основних положень. У площині повної імплементації норм зазначеної Угоди та їх застосування потрібно розробити чіткі програми дій щодо подальшого поглиблення відносин ЄС – Україна. Такий підхід передбачає необхідність узгодження конкретних зобов'язань обох сторін на основі реалістичних оцінок того, що може бути досягнуто впродовж середнього та короткого термінів і зобов'язує Україну вдосконалювати всі аспекти розробки та реалізації її політики щодо наближення до ЄС. Йдеться, насамперед, про надзвичайно важливе завдання фундаментальної реконструкції всіх сфер життя суспільства.

Особливо така робота необхідна у соціальній сфері. Адаптація Європи відбулася на основі бажання народів створити вільний, мирний, демократичний простір, де громадяни розуміють один одного, намагаються побудувати досконале суспільство, усвідомити ідеї, що їх відрізняють, об'єднатися для захисту своєї національної культури та зберегти свою неповторність, насамперед, мову та традиції. Вони спільними зусиллями шукають вирішення складних проблем нашого часу.

Упродовж останніх років країни ЄС досягли значних успіхів у багатьох сферах соціального розвитку, насамперед це стосується трьох питань: підвищення рівня зайнятості, посилення соціального захисту окремої людини та подолання бідності.

Узгоджена європейська стратегія щодо підвищення рівня зайнятості, започаткована Радою Європи в листопаді 1997 р. у Люксембурзі, була важливою домовленістю, що стосувалася цілей і розроблення активної стратегічної політики, спрямованої на підвищення рівня зайнятості. Рада Європи надавала серйозного значення узгодженню та взаємному посиленню макроекономічних і соціальних заходів щодо розвитку стратегії стабільного створення робочих місць, подолання бідності та соціальної інтеграції в Європі.

Пріоритетність, яку надають європейські держави питанням зайнятості, підтримується спільною стратегією на рівні країн-учасниць Європейського Союзу з формулюванням європейських керівних положень, розроблення на їх основі національних планів дій щодо підвищення рів-

ня зайнятості з урахуванням конкретної ситуації кожної країни-учасниці, а також спільним моніторингом та оцінкою зробленого.

Така стратегія досягнення повної зайнятості та відповідно забезпечення конкурентоспроможності та розвитку ґрунтується на низці взаємопов'язаних заходів. З-поміж головних напрямів політики, що стосуються соціального розвитку, наведемо такі:

- посилення галузевих, регіональних і місцевих підходів щодо вирішення соціальних і екологічних проблем;
- поєднання заходів соціального захисту із заходами, пов'язаними з професійною підготовкою та підвищенням рівня зайнятості як засобу переходу від виключення із суспільного життя до соціальної інтеграції;
- сприяння соціальному діалогу та зміцненню партнерства на різних рівнях із метою досягнення згоди та розробки ініціатив щодо вдосконалення систем організації праці, включаючи гнучкі схеми роботи, мета яких – підвищити конкурентоспроможність і досягнути потрібної рівноваги між гнучкістю та соціальною безпекою.

Європейський Союз покладає значні надії саме на стратегію підвищення рівня зайнятості при виконанні завдань соціального розвитку. Зокрема, у Лісабоні було проведено позачергове засідання Ради Європи на тему: «Зайнятність, економічні реформи та соціальна згуртованість задля Європи з високим рівнем інновацій і знань», що дає ще одну можливість для постійного розгляду, обговорення та реалізації подальших заходів, спрямованих на підвищення рівня зайнятості, формування нової соціальної моделі в Європі та подолання явища виключення із суспільного життя.

Стратегія посилення соціального захисту населення набуває особливого значення, оскільки наявні системи соціального захисту в країнах-учасниках Європейського Союзу зіштовхуються зі значними, спільними для всіх проблемами, а саме з потребою пристосування до діяльності, пов'язаної з новою демографічною ситуацією (старіння населення) та змінами ситуації з роботою і в сім'ї. Водночас держави мають враховувати чітко виражене прагнення громадян зберегти високий рівень соціального захисту та соціальних послуг для всіх із підвищенням рівня ефективності цих послуг за наявних бюджетних обмежень.

Поглиблюючи системи соціального захисту, застосовуючи соціальні трансферти та захист від соціальних ризиків, вони відіграють важливу роль у розвитку та збереженні політичної стабільності. Приблизно 28,5 % ВВП Європейського Союзу витрачається на соціальний захист; найбільший відсоток у цих витратах припадає на пенсії за віком та охорону здоров'я.

Європейський Союз надає великого значення соціальному захисту як виробничому чиннику в активному суспільстві. Дедалі більше зростає загальне розуміння того факту, що наявні системи соціального захисту не лише не є економічним тягарем, але й, навпаки, забезпечуючи ефективно використання наявних ресурсів і сприяючи гендерній рівності, вони можуть допомогти європейським країнам стати гнучкішими та досягти кращих соціально-

економічних результатів, створити оптимальні умови для виникнення нових робочих місць та утвердження соціального захисту як загально визнаної цінності Європейського Союзу. Це важливе методологічне положення вже було висловлене. Проте життя підтвердило, що ефективна система соціального захисту є головною передумовою для стабільного розвитку кожної держави.

Із започаткуванням запровадження в Європейському Союзі «Узгодженої стратегії модернізації соціального захисту» розпочався новий етап процесу, мета якого – визначити порядок денний щодо забезпечення підвищення співпраці при вирішенні таких кардинальних завдань:

- збільшення переваги праці (порівняно з безробіттям) і забезпечення гарантованого доходу;
- забезпечення життєздатності та стабільності пенсійних систем;
- сприяння включенню до суспільного життя шляхом забезпечення гарантованого мінімального доходу, доступу до послуг охорони здоров'я та запобігання соціальним ризикам;
- забезпечення високого і стабільного рівня охорони здоров'я та екології.

Дієвими є заходи, що найефективніше запобігають соціальним ризикам, наприклад, виключення громадянина із суспільного життя має структурну та багатовимірну природу і виступає важливою перешкодою на шляху до соціальної гармонії та згуртованості. Виключення із суспільного життя, як наслідок незадоволених потреб у різних сферах життя, є дійсністю, що перешкоджає реалізації соціальних прав значної частини осіб, які живуть у країнах Європейського Союзу.

Країни-учасниці ЄС запровадили низку заходів і програм, мета яких – забезпечити глобальний і комплексний підхід щодо вирішення проблеми виключення громадянина із суспільного життя. Серед важливих форм запобігання цьому явищу є створення міжвідомчих і координуючих структур; посилення соціального захисту та збереження мінімального доходу впродовж періоду активної реінтеграції безробітних у ринок робочої сили; запровадження активної політики підвищення рівня зайнятості; застосування комплексних підходів щодо подолання бідності; надання соціальних послуг усім громадянам; розвиток систем моніторингу й оцінки.

Вагомим загальним принципом, погодженим на сесії Комісії з питань соціального розвитку ООН, є забезпечення всезагального доступу до основних соціальних послуг. Цей принцип визнано як центральну мету стратегічних заходів соціального й економічного розвитку. Країни Європейського Союзу також погодилися з висновком Комісії ООН, в якому йдеться про те, що в окремих країнах більшою чи меншою мірою надання соціальних послуг (або доступ до них) не є можливим для всіх громадян у будь-який момент часу.

Урахування усіх стратегічних заходів щодо цілей соціального розвитку є ефективним засобом для розроблення комплексного й узгодженого підходу з метою надання громадянам можливості поліпшити якість життя, особливо тим, які живуть у бідності, та групам населення зі спеціальними потребами, запобігаючи, таким чином, виключенню їх із суспільного життя.

Звісно, що за соціальний розвиток відповідають насамперед уряди країн, однак громадянське суспільство, включаючи приватний сектор, також має відігравати важливу роль при впровадженні зазначених принципів. Європейський Союз надає важливого значення партнерським підходам, залученню до участі широких кіл громадськості й обміну знаннями та досвідом при вирішенні широкого спектра інноваційних і творчих проблем.

Досягнення гендерної рівності в усіх сферах життя, що ґрунтується на однакових правах чоловіка та жінки на роботу, сімейне та особисте життя і враховує потребу у справжній рівності можливостей та обов'язків, потребує політичної волі, соціальних і культурних знань, а також відповідних засобів урегулювання проблем. Зміни у ставленні до цього питання віддзеркалюють краще розуміння зростаючого внеску жінок в економіку, а також ролі жінок у подоланні бідності сімей, особливо захисті дітей. Для ЄС забезпечення в країнах гендерної рівності є важливим зобов'язанням у контексті запровадження програми заходів, прийнятих на конференціях ООН.

Видозмінені тенденції в торгівлі, нові технології та процес глобалізації відкривають у суспільстві нові можливості. Водночас для процесу розвитку вони створюють нові проблеми та ризики, що потребують посиленої міжнародної допомоги менш розвинутим країнам. У контексті цього процесу треба зазначити про важливість успішного запровадження основних стандартів праці, встановлених МОП.

Надзвичайно важливим напрямом роботи країн Європейського Союзу є подолання бідності. У багатьох експертів викликає занепокоєння той факт, що у світовому масштабі, починаючи з 1995 року, кількість громадян, які живуть в абсолютній бідності, значно зросла. У багатьох країнах надання основних соціальних послуг погіршилося, хоча ці послуги, включаючи загальну базову освіту та основні послуги охорони здоров'я, є необхідною передумовою для соціального розвитку. Європейський Союз приділяє велику увагу зменшенню рівня бідності на європейському континенті, наголошуючи на важливості встановлення кількісних і якісних показників для вимірювання прогресу в цьому напрямку діяльності.

Забезпечення доступу до землі, мікрокредитів та інформації виступає головним засобом для подолання бідності. Викорінення бідності й надалі буде центральним завданням усіх європейських стратегій розвитку та формування політики на міжнародному, національному та місцевому рівнях. Комплексне подолання бідності виступає необхідною умовою для стабільного розвитку та інтеграції країн у глобальну економіку.

Європейський Союз завжди наголошував і наголошує на важливості створення такого політичного, правового й економічного середовища, яке дало б змогу громадянам забезпечити стабільний соціальний розвиток. У декларації про права людини зазначено, що «демократія, розвиток і пошана до прав людини та фундаментальних свобод пов'язані між собою і взаємно підсилюються». Людина є центральним об'єктом соціального розвитку як носій людських прав та фундаментальних свобод і водночас як бенефіціарій та дійова особа процесу розвитку.

Стабільний соціальний розвиток може відбуватися лише в політичному оточенні з належним управлінням, яке забезпечує дотримання всіх прав громадянина та фундаментальних свобод, а також повагу до демократичних інститутів. Процес соціального розвитку має надзвичайно важливе значення для підвищення рівня реалізації всіх людських прав і свобод, насамперед економічних, соціальних і культурних. Європейський Союз зауважує на взаємозв'язку реалізації прав людини та соціального розвитку.

Стратегічні плани східної політики Європейського Союзу передбачають забезпечення добросусідських відносин із країнами СНД, їх інтеграції у спільний економічний та соціальний простір, побудову спільноти безпеки та співробітництва. Низка ухвалених нормативних актів визначила вектор інтеграції України до ЄС [1; 2].

Характерною ознакою сучасного етапу розвитку світового господарства є поширення процесів інтеграції, які проявляються крізь призму економічних, соціальних, трудових і культурних відносин.

Інтенсивний намір на інтеграцію України в Євросоюз вимагає, щоб усі гілки влади у своїй діяльності орієнтувалися на європейські цінності та досягнення. Особливо актуальною є гармонізація законодавства України з соціальних питань аналогічних із законодавством Євросоюзу, без чого неможливий вступ і повноцінне членство України в Євросоюзі.

Проблема узгодження систем соціального захисту виникла у зв'язку з ратифікацією Верховною Радою України у листопаді 1994 р. Угоди про партнерство та співробітництво між Україною і Європейським Союзом та державами-учасницями, якою передбачені взаємні права громадян країн-учасниць цієї угоди у сфері умов праці та координації соціального забезпечення. Такий підхід потребує вирішення проблем соціальної політики на міждержавному рівні та знаходження оптимальних шляхів регулювання систем соціального захисту країн світу.

Слід зауважити, що категорія «соціальний захист» є недостатньо розробленою. Досить часто цей термін отожднюють із соціальним забезпеченням, тоді як соціальний захист є категорією ринковою. Соціальний захист є системним соціально-економічним поняттям, його основні складові (субсидії, трансферти тощо) спрямовані на захист найвразливіших верств населення від ринкових ризиків. Однак, як свідчить досвід пострадянських країн, до групи ризику відноситься не лише незайняте, а й зайняте населення, оплата праці якого не забезпечує гідного рівня життя. Все це відповідно впливає на зміст соціального захисту і потребує першочергового його реформування в Україні згідно із принципами країн-учасниць ЄС. Детальніше про це йтиметься в подальшому дослідженні.

В Україні домінантою економічної ідеології стали заохочення ринкових відносин і визнана перспективною стратегія формування середнього класу. Але сьогодні країні потрібне швидке вирішення проблеми бідності та розподілу доходів, що сприятиме повнішому включенню населення до ринкових реформ і дозволить створити середній клас, який матиме цивілізовані умови життя.

Задовго до формального початку функціонування єдиного ринку Європейського співтовариства в січні

1993 р. лідери країн ЄС визнали необхідність досягнення балансу між «економічними» і «соціальними» аспектами. На зустрічі в Римі в грудні 1990 р. глави держав проголосили, що встановлення єдиного ринку має сприяти справжньому поліпшенню ситуації в галузі зайнятості та підвищення стандартів життя і роботи всіх «громадян співтовариства» [3, с. 41].

Від декларативних заяв із соціальних питань, що містилися в Римських договорах, 45-річчя яких відзначалося в 2002 р., узагальнення та поєднання комплексу соціальних проблем і формулювання загальних завдань у Хартії основних соціальних прав трудящих, прийнятої в Парижі в 1989 р., соціальна політика пройшла шлях до визнання її самостійним напрямком діяльності ЄС, що безпосередньо впливає на всі сфери життя співтовариства. Це було зафіксовано в спеціальних документах: Угода про соціальну політику і Протокол були обговорені та прийняті в Маастрихті і долучені до Договору про створення Європейського Союзу [4, с. 23].

У червні 1997 р. на Амстердамському саміті соціальна політика була визнана одним із найважливіших напрямків діяльності Європейського Союзу, що відображено в прийнятих документах. На саміті було підтверджено прихильність основним соціальним правам у тому вигляді, як вони були визначені Європейською соціальною хартією 1961 р. і Хартією основних соціальних прав трудящих 1989 р. У той же час в Амстердамі намітилася зміни в підходах щодо соціального виміру 90-х років, визнана актуальність соціальної сфери. За соціальною політикою було чітко закріплене її законне і важливе місце серед інших напрямків діяльності ЄС на рубежі ХХ–ХХІ ст. Життя показало, що відставання соціальної політики, зокрема від економічної, що вважалася на початковому етапі інтеграції пріоритетом, є неприпустимим.

Досвід Європейського Союзу та теоретичні напрацювання дуже важливі для України з метою проведення демократичних реформ і побудови демократичної, незалежної, соціальної, правової держави. Неможливо переоцінити значення правильно обраної моделі соціальної політики. Соціальний вимір пов'язаний з проблемою владних відносин у державі, можливістю уряду проводити комунітарну політику в усіх напрямках. Сьогодні багато проблем просто неможливо вирішити на національному рівні, і вони вимагають винесення на регіональний та міжнародний рівні. Зміцнення соціальної бази політики – невід'ємна умова становлення та розвитку процесу інтеграції. Важливим принципом інтеграційного розвитку виступає встановлення діалогу соціальних партнерів і досягнення консенсусу щодо прийняття найважливіших рішень. При цьому діалог на різних рівнях – від урядів до вчених, масових організацій, підприємців тощо сприяє тому, що партнери вчаться розуміти один одного, поважати інтереси інших, усвідомлювати існуючий між ними взаємозв'язок. Участь громадськості у вирішенні соціальних проблем здійснюється як через традиційні демократичні інститути – партії, профспілки, асоціації підприємців і державні структури, так і через спеціальні. Більше того, зараз, як показує приклад Європейського Союзу, навіть традиційні форми виносяться на новий рівень (прикладом є європейський соціальний діалог). Практика показує, що послаблення діалогу між

офіційними державними інститутами та громадськістю призводить до політичних труднощів.

Зміни в соціальній сфері – показник економічних і політичних перетворень будь-якого суспільства. Без таких змін виникає соціальне невдоволення і можливість конфлікту. Крім того, соціальна політика – це і засіб залучення народу до вирішення найважливіших проблем суспільства, забезпечення добробуту населення країни. Соціально-психологічні фактори відіграють величезну роль при створенні соціальної бази, що сприятиме стабілізації ситуації в межах країни та у взаємовідносинах із сусідами. Соціальна політика України завжди належала до компетенції держави, була її монополією. У процесі реформ колишні механізми виявилися зруйнованими, а створення нових стало неможливим без глибоких економічних перетворень. Сьогодні наша держава не має достатніх матеріальних ресурсів для вирішення соціальних проблем. Унаслідок цього виникає недовіра до уряду, соціальне невдоволення, а також формується модель масової свідомості, що характеризується певною інертністю стосовно пропонованої державою соціальної політики і навіть запереченням реформ. Найбільш складною та болісною є зміна менталітету народу, необхідного для створення соціальної бази, здатної підтримати уряд при проведенні життєво важливих реформ.

У контексті зазначеного вище, рух України до Європейського Союзу виглядає надзвичайно складним. Про європейський шлях України чимало дискутують. Інтеграцію в структури Європейського Союзу проголошено ключовим зовнішньополітичним пріоритетом і в усіх урядових програмах визначено стратегічною метою держави. За результатами експертного опитування, серед еліти України курс на європейську інтеграцію користується найбільшою підтримкою. Майже половина опитаних (48 %) вважають, що саме контактам із країнами ЄС треба приділяти найбільшу увагу. У свідомості українського істеблшменту різні види політики трансформуються на користь європейської інтеграції.

Таким чином, у сучасному українському суспільстві склалася ситуація, коли у свідомості переважної більшості населення ідея європейського руху поки що не набула об'єднувального, консолідуючого чинника. Більшість населення вважає, що надійніше розвивати те, що традиційне, що європейські країни не бажають брати на себе «тягар» бідності країн із перехідною економікою, що європейські ринки не зацікавлені в українських товарах, що на прийнятті економічних рішень переважно впливають політичні мотиви. Слід зазначити, що на громадську думку майже не впливають засоби масової інформації: в Україні фактично відсутня цілеспрямована інформаційно-роз'яснювальна підтримка інтеграції нашої держави в європейське співтовариство. Тому влада (незалежно від політичних кольорів), якщо вона не хоче, щоб ідея європейського вибору залишилася лише привабливим гаслом, повинна зробити конкретні практичні кроки, що підтверджували б соціально-економічні переваги інтеграції України до Європейського Союзу.

Як зазначають експерти, в Європейському Союзі нині переважає тенденція щодо дистанціювання від України як «проблемної» країни, хоча формально заяв про підтримку нашої держави останнім часом робиться чимало. За даними експертів, 48 % спеціалістів ЄС ставляться до України

як держави, що не має перспектив вступу до ЄС. Ще 36 % опитаних експертів взагалі не цікавить це питання. І лише 7 % респондентів ставляться до України як до потенційно рівноправного партнера [5, с. 117]. Це було 2001 року. Тепер ситуація не краща: згідно з опитуванням, проведеним нещодавно американською аналітичною установою «Німецький фонд Маршалла», 52 % респондентів в ЄС підтримують зближення з Україною, решта – проти. При цьому найвища підтримка українського членства в ЄС – у Польщі та Португалії: відповідно 69 % і 64 %. А от 63 % громадян Німеччини і 57 % – Нідерландів та 52 % французів не бажають бачити Україну в єдиній Європі [6].

Така ситуація, коли громадяни України поляризовані у своїх поглядах щодо інтеграції з ЄС, а в країнах ЄС переважно байдуже ставляться до долі України, ставить перед нашою державою питання про потребу особливого підходу щодо вироблення стратегії євроінтеграції або її уточнення. На цьому етапі все залежить лише від нас самих і лежить у площині внутрішнього чинника розвитку, його самодостатності. На нашу думку, йдеться, насамперед, про здатність України самостійно запроваджувати в життя європейські стандарти: економічні, соціальні, демократичні та правові.

Враховуючи складні стартові умови, масштаби і характер перетворень в Україні, у часовому вимірі період переходу буде тривалим. Структуру господарського комплексу України на макро- і мікрорівнях ще не сформовано, відносини власності не забезпечили формування власності з відповідальним власником. Згідно з висновками вчених-економістів перерозподіл власності в Україні «не пов'язаний з отриманням доходів за рахунок ефективної господарської діяльності» [5, с. 165].

В Україні дослідження проблем зайнятості є логічним продовженням надбань теоретичної школи, що дістала розвитку у процесі розроблення парадигми трудового потенціалу в трьох наукових осередках (Київський, Львівський, Харківський). Зокрема, львівські вчені, відкидаючи натуралістично-біологічний та виробничо-матеріалістичний погляди на трудовий потенціал як такі, що «не відповідають економічній системі» [7, с. 7], одними з перших прийшли до розуміння його змісту через соціальну парадигму. Очевидно, таке його трактування вписується не лише в сучасну концепцію соціального захисту населення в цілому, але й стосовно окремих демографічних поколінь. Тому впорядкування економічної системи України в контексті згаданих положень є головною умовою, підґрунтям для її стабільного, вільного незалежного економічного розвитку, формування в суспільстві таких світоглядних засад, за яких можна рухатися до соціальної держави, союзу розвинутих країн.

Для ефективного просування на цьому шляху потрібні, насамперед, політична воля, наукові засади, ефективна система управління, людський потенціал, здатний вирішувати різні за складністю завдання. Не менш важливою умовою для політичного вибору може бути впевненість, що політика спирається на свідомий вибір народу. З огляду на це, вартим уваги є з'ясування таких питань:

- чи є свідомим визначення громадської думки переважної більшості населення на користь розвитку інтеграції з США, а не ЄС;

- наскільки це ставлення населення пов'язано з відсутністю потрібної інформації про соціально-економічні переваги інтеграції з ЄС.

Для інтеграції України в європейське співтовариство важливо, щоб економіка України стала привабливою, а це непросте завдання. Формулу останньої тези висловив під час візиту до України прем'єр-міністр Швеції Й. Перссон, який зауважив, що для інтеграції в Європейський Союз Україні потрібні реальні реформи економіки та реформи демократії, насамперед маючи на увазі формування та розвиток інститутів, що гарантують верховенство права. Адаже Європейський Союз – не благодійна громадська організація, а Союз сильних держав, що об'єдналися для того, щоб спільно долати і витримувати тиск жорсткої світової конкуренції, тому йому потрібні сильні партнери.

На нашу думку, процес інтеграції до Європейського Союзу не повинен розглядатися виключно як альтернатива іншим векторам зовнішньої політики. Світ глобалізується, а це означає, що в ньому переважають тенденції до об'єднання як на регіональних, так і світовому рівнях. Адаже Україна не може не враховувати свої національні інтереси на інших ринках, стан і розвиток економічних відносин, які історично були сформовані.

Опитування експертів засвідчило, що 65 % із них розглядають процес виконання Україною своїх зобов'язань у рамках Угоди про партнерство та співробітництво (УПС) як першочерговий. Йдеться про постійну щоденну копітку роботу з імплементації всіх ратифікованих і заявлених намірів.

У контексті людського розвитку реалізація принципів УПС неможлива без створення належних умов для економічного розвитку держави, наявності економіки, здатної протистояти тиску конкуренції та ринкових сил задля виконання зобов'язань держави щодо підвищення добробуту населення. Врешті-решт найважливіше завдання держави – забезпечити найкращі умови життя громадянам, усі реформи провадяться саме для цього, всі інші функції держави є другорядними.

Співпрацю в соціальній галузі визначає ст. 71 Угоди. В ній закріплено домовленості Сторін у трьох найважливіших напрямках:

- поліпшення рівня охорони здоров'я та безпеки працівників;
- зайнятість населення;
- проведення реформ у системі соціального захисту.

Особливу увагу Сторони приділяють співпраці у сфері соціального захисту, що включає співпрацю при плануванні та проведенні реформ. Ці реформи, як зазначено в Угоді, «мають на меті розробку в Україні методів захисту, притаманних країнам з ринковою економікою, і охоплюють всі напрями соціального захисту» [1, с. 14].

Ситуація в соціальній сфері України, її невідповідність європейським соціальним стандартам, на жаль, залишається проблемою, яку вирішує лише Міністерство праці та соціальної політики. Соціальна захищеність, соціальна безпека громадян залишається поки що другорядним питанням для переважної більшості органів управління в Україні, передусім економічних.

Суспільна свідомість, на нашу думку, в соціумі не забезпечує справедливих соціальних гарантій нормального

життя всім його членам, роль держави мусить зростати. Прагнення до економічного зростання без належної уваги до інших соціальних завдань недостатньо для відродження та розвитку суспільства.

Шлях, який пройшли європейські країни за ринкових умов, зумовив потребу у виробленні нових стратегій розвитку, відповідно до яких регулювання ринкової економіки тісно пов'язується з вкладанням коштів у розвиток людських ресурсів. Це не лише не перешкоджає економічному зростанню, а, навпаки, надає йому прискорення і забезпечує стійкість. Тому врахування Україною досвіду країн Європейського Союзу є вкрай важливим як для подолання негативних наслідків 90-х років минулого століття, так і пошуку сучасної ефективної системи соціального захисту.

Значимо, що категорію «соціальний захист» науково достатньо не розроблено. Часто це поняття плутають із категорією «соціальне забезпечення». Однак категорія «соціальний захист» – ринкове поняття. За умов ринку існує чимало видів ризиків, у тому числі ризик втрати або зниження рівня доходів, а це означає і рівня життя. Державні гарантії, що забезпечують компенсації ризику втрати доходу, становлять зміст соціального захисту населення. На жаль, в Україні систему таких соціальних гарантій зруйновано: законодавство щодо індексації доходів населення не діяло або діяло обмежено, і це також зруйнувало пропозиції в доходах населення, посилюючи нерівність, спричинило недовіру до влади, породило негативне ставлення до держави. Великим ударом «зверху» стало знецінення вкладів населення, яке ще більше поглибило кризу всіх аспектів суспільного буття.

Оцінюючи соціальну ситуацію в Україні, зазначимо, що трансформації, що відбуваються, мають системний характер і стосуються глибинних основ суспільства у контексті змін моделей та регуляторів соціальної діяльності. Суспільством вже не сприймається «рівність у злиднях» і нерациональна поляризація доходів. Істотні зміни відбуваються в суспільній свідомості щодо праці та її цінності.

Отже, соціальна доктрина України має включати аналітичні та теоретичні уявлення про її сучасну соціальну ситуацію, ключові проблеми та суперечності в соціальній сфері, критерії та принципи перехідного періоду, концептуальний підхід при визначенні соціальної програми дій, механізмів і засобів вирішення найважливіших соціальних завдань. Вважаємо, що соціальний захист – це складна система (інтегральна) соціально-економічна категорія. Наявні системи соціального захисту, як правило, спрямовані на підтримку найуразливіших верств населення та запобігання ризикам (страхування). Проте досвід країн з перехідною економікою, в тому числі й України, свідчить, що в групах ризику знаходяться працюючі, а це явище суттєво змінює зміст і місце в системі суспільних відносин категорії соціального захисту: вона переходить до зони економічних відносин, сфери чинників виробництва, до сфери основного капіталу, його головного носія – робочу силу, людину, яка втрачає за таких умов здатність до відтворення, мотивацію до праці.

Наявність такого явища свідчить про неефективність системи соціального захисту, соціальну небезпеку, втрату державою своєї головної функції: захисту рівня життя

людей. Категоріальний аналіз свідчить, якщо докорінно не змінити ситуацію, вона може призвести до соціальних конфліктів, негативно позначитися на економіці.

Свого часу Президент України звернувся до Верховної Ради та Кабінету Міністрів із Посланням, присвяченим проблемам бюджетної політики, в якому було зроблено акцент на необхідності суттєво посилити соціальну функцію державного бюджету, зростанні відсотку соціальних витрат, інвестицій в людський капітал – освіту, охорону здоров'я, соціальні компенсації [8, с. 5]. «Бюджет повинен сприяти випереджаючому зростанню темпів реальних доходів населення, в тому числі заробітної плати щодо ВВП, вирівнюванню соціального розшарування, зниженню рівня бідності, підвищенню якості життя громадян» [8]. Фактично в цих положеннях було стисло викладено основні засади соціальної стратегії України на найближчий і подальший періоди розвитку держави. Напрями європейської та української соціальних стратегій у найважливішому збігаються. Різниця полягає в реальному стані рівня життя, його якості, ролі держави щодо забезпечення цього рівня.

Україна має передусім ліквідувати порушення прав людини в процесі суспільного відтворення. Для цього треба забезпечувати постійне відновлення всіх чинників виробництва: робочої сили, засобів виробництва та природних ресурсів, середовища існування. Всі зазначені чинники потрібні для нормального відтворення, але в контексті соціального розвитку особливе значення має відновлення робочої сили – людини, оскільки саме людина є творцем ідей, прогресу та лише від неї залежить їх реалізація. Водночас упровадження сучасних приладів та обладнання, масштабна модернізація техніко-технологічної бази в цілому сприяють підвищенню ефективності праці, поліпшенню якості та розширенню асортименту послуг на рівні окремого об'єкта або виду економічної діяльності (галузі) та всієї соціальної сфери [9, с. 9].

При поновленні виробничого циклу необхідно не просто мати робочу силу та засоби виробництва, але й співвідношення їх у конкретних пропорціях. Порушення пропорційності неминуче призводить до зниження ефективності суспільного виробництва та негативно впливає на розвиток добробуту суспільства та його членів. Відтворення завжди має суспільний характер, виступає в певних соціальних формах.

За умов трансформації економіки, переходу до нової для України системи економічних відносин пропорційність співвідношення чинників виробництва порушено. Ліберальна економічна політика, що була запропонована на початку перетворень, істотно змінила роль держави в управлінні економікою. Її результатом стало різке скорочення державних коштів на основні соціальні потреби в умовах соціальних катаклізмів. У багатьох випадках держава самоусунулася від критично важливих сфер діяльності щодо створення відповідних альтернативних механізмів забезпечення необхідного розвитку нових економічних (ринкових) відносин. Результатом цього було ослаблення ролі держави, відсутність ефективних і підзвітних народу механізмів регулювання ринкових відносин. До цих негативних чинників додалися ще й відсутність демократичних традицій, ефективної юридичної системи, рівноправного доступу всіх членів суспільства до його наявних можливостей,

відсутність відповідального власника. Все це на перших етапах трансформації призвело до неефективної економіки, правового свавілля, корупції, неадекватного управління (ігнорування соціальних проблем), масових порушень прав людини, незадовільного стану соціальної сфери.

Висновки. Отже, соціальні стратегії України передбачають першочергові, середньо- та довготермінові цілі. Методологічно конструкція їх реалізації будується як система за основними соціальними напрямками.

Серед негативізму явищ, що існує в соціальній сфері України і потребує втручання держави, насамперед є бідність, безробіття, дитяча праця та безпритульність, інвалідизація серед дітей, нерівність, демографічні проблеми (високі темпи депопуляції, старіння населення, низька народжуваність), низький рівень здоров'я населення та соціальних стандартів, проблема заборгованостей тощо.

У таких умовах основні зусилля відповідальних органів управління України зосереджено на розробленні загальнодержавних програм, концепцій, потрібної для їх реалізації правової бази. Основними серед них є такі: програма боротьби з бідністю; програма зайнятості населення; концепція подальшого реформування оплати праці; програма пенсійної реформи; програма житлових субсидій; програма адресної соціальної допомоги; програма реабілітації та працевлаштування інвалідів; програма реабілітації дітей-інвалідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Угода про партнерство та співробітництво: підписана між Європейським Союзом та Україною у Люксембурзі 16 червня 1994 р. Київ: Делегація Європейської комісії в Україні, 1994. 89 с.
2. Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.161.01.0003.01.ENG
3. Savio A. Soft Methods In the European Union Social Policy. Target-oriented guidance as a welfare strategy. Helsinki, Finland, 1995. 91 p.
4. Kautto M. European Social Services – policies and Priorities to the Year 2000. A report from a European expert meeting on social care services: policies and priorities to the year 2000. Helsinki, Finland, 1997. 99 p.
5. Гальчинський А. Суперечності реформ у контексті цивільного процесу. Київ: Українські пропілеї, 2001. 320 с.
6. Чи хочуть європейці вступу України до ЄС і НАТО? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/26615743.html>
7. Долішній М. І., Злупко С. М., Бандур С. І. Соціально-трудовий потенціал: теорія і практика. Київ: Наук. думка, 1994. Ч. 1. С. 13.
8. Про основні напрями бюджетної політики на 2002 рік: Послання Президента України до Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України. *Урядовий кур'єр*. 2001. 12 червня. № 102. С. 5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/p0001100-01>
9. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів України за січень-червень 2017 року. URL: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/Reytingova-otsinka-za-sichen-cherven-2017-roku-prezentatsiyi-materiali.pdf>

REFERENCES

- "Association Agreement between the European Union and its Member States, of the one Part, and Ukraine, of the other Part" http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.161.01.0003.01.ENG
- "Chy khochut yevropeitsi vstupu Ukrainy do YeS i NATO?" [Do Europeans want Ukraine's accession to the EU and NATO?]. <https://www.radiosvoboda.org/a/26615743.html>
- Dolishnii, M. I., Zlupko, S. M., and Bandur, S. I. *Sotsialno-trudovyi potentsial: teoriia i praktyka* [Socio-Labor Potential: Theory and Practice]. Part 1. Kyiv: Naukova dumka, 1994.
- Halchynskiy, A. *Superechnosti reform u konteksti tsyvilnoho protsesu* [Contradiction of reforms in the context of the civil process]. Kyiv: Ukrainski propilei, 2001.
- Kautto, M. *European Social Services - policies and Priorities to the Year 2000. A report from a European expert meeting on social care services: policies and priorities to the year 2000* Helsinki, Finland, 1997.
- [Legal Act of Ukraine] (2001). <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/n0001100-01>
- "Monitorynh sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy za sichen-cherven 2017 roku" [Monitoring of socio-economic development of regions of Ukraine for January-June 2017]. <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/09/Reytingova-otsinka-za-sichen-cherven-2017-roku-prezentatsiyni-materiali.pdf>
- Savio, A. *Soft Methods in the European Union Social Policy. Target-oriented guidance as a welfare strategy* Helsinki, Finland, 1995.
- Uhoda pro partnerstvo ta spivrobitnytstvo: pidpysana mizh Yevropeiskym Soiuzom ta Ukrainoiu u Liuksemburzi 16 chervnia 1994 r.* [Partnership and Cooperation Agreement: signed between the European Union and Ukraine in Luxembourg on June 16, 1994]. Kyiv: Delehotsiia Yevropeiskoi komisii v Ukraini, 1994.